

НАУЧНО ИСТРАЖИВАЧКИ ПРОЈЕКАТ
“Правни аспекти савремених друштвених кретања у Републици Србији” -
за период 01.01.2019. – 31.12.2021. године

Издавач

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
Правни факултет

За издавача

Проф. др Душанка Јововић, декан

Главни и одговорни уредник

Проф. др Јелена Беловић, руководилац пројекта

Секретар пројекта

Проф. др Страхиња Миљковић

Уређивачки одбор

Проф. др Душанка Јововић
Проф. др Владимир Боранијашевић
Проф. др Олга Јовић Прлаиновић
Проф. др Дејан Мирковић
Доц. др Бојан Бојанић
Доц. др Здравко Грујић

Технички уредник

Младен Тодоровић

Дизајн корица

Кварк Краљево

Штампа

Кварк Краљево

Тираж:

50 примерака

ISBN 978-86-6083-067-0

**Штампање овог зборника помогло је Министарство просвете, науке и
технолошког развоја Републике Србије**

Др Здравко ГРУЈИЋ*

343.988
343.123.1

ВИКТИМОЛОШКИ АСПЕКТ ЉУДСКОГ ДОСТОЈАНСТВА - ОСВРТ НА МЕЂУНАРОДНУ РЕГУЛАТИВУ И ЈУРИСПРУДЕНЦИЈУ -

Апстракт: Људско достојанство представља основну вредност сваког појединца која је, у савременом дискурсу, универзалног карактера и егалитарна. Као вредност која се данас не негира, људско достојанство представља појам који је јако тешко дефинисати и прецизирати његов садржај. Људско достојанство се може посматрати као апсолутна вредност сваког појединца, неписани (или нормативно дефинисани) основни принцип заштите појединца, основна вредност која детерминише обим људских слобода и права или појединачно (основно) право сваког појединца из којег проистичу сва друга људска права.

Предмет овог рада представља преиспитивање виктимолошког аспекта људског достојанства, односно утврђивање садржаја људског достојанства као основне вредности или права жртава кривичних дела. Рад је посвећен питањима утврђивања појма људског достојанства и потешкоћа које постоје приликом дефинисања, садржаја појма људског достојанства као основне вредности или основног права појединаца, са посебним акцентом на достојанство жртава кривичних дела, као и осврта на међународну нормативну и јуриспруденцију у контексту разумевања потребе посебне заштите људског достојанства жртава кривичних дела.

Кључне речи: *људско достојанство, жртве кривичних дела, права жртава.*

1. ПОЈАМ ЉУДСКОГ ДОСТОЈАНСТВА

Људско достојанство је, у савременом дискурсу, опште прихваћен појам који се у најширем смислу може разумети као основна вредност сваког појединца или основни принцип чији садржај чини заштита слобода појединца и прокламованих основних људских права. Слобода човека и концепт основних људских права неспорно су основа, и у функцији, заштите

* Доцент, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Правни факултет, zdravko.grujic@pr.ac.rs

људског достојанства. Међутим, иако се тај термин користи у свим сферама савременог друштвеног живота, дефинисање појма људског достојанства и одређивање његовог садржаја није лак задатак. Напротив. Нити правна дефиниција појма људског достојанства, нити утврђивање садржаја појма у другим научним дисциплинама, не дају једноставан одговор на питања шта представља достојанство човека, шта чини његов садржај и како се постиже његова заштита. Другим речима, људско достојанство је веома растегљив појам подложен најразноврснијим промена и примена; као и право, лакше се осећа, а неупоредиво теже одређује.¹

Тешкоће у дефинисању појма људског достојанства и одређивању његовог садржаја проистичу из чињенице да он представља вредност сваког човека. Као што је истакнуто у литератури, људско достојанство је апсолутна суштинска вредност коју сваки човек поседује на исти начин,² док његов значај проистиче из чињенице да је он витални елемент у дефинисању људског бића.³ Ако представља основу за дефинисање човека и представља неоспорну суштинску вредност сваког човека, може се рећи да је људско достојанство урођено, егалитарно, неотуђиво и недељиво. Такође се може сматрати основним природним правом сваког човека стеченог рођењем. Као нешто што је својствено, а самим тим и неодвојиво од људи, достојанство се сматра универзалним - сва људска бића се рађају са једнаким достојанством, без обзира на културу, без обзира на време, без обзира на ниво развоја, физичке или менталне способности или било који други друге људске особине.⁴

Теорије о људском достојанству воде порекло из антике. Идеју о људском достојанству која је коришћена за објашњавање човековог уздигнутог положаја у логосу, формулисали су грчки стоици 128. п. Као такав пренесен је у римско друштво кроз дела Цицерона, римског правника и филозофа.⁵ Цицерон је веровао да су сва људска бића обдарена достојанством и да је стога цело човечанство вредно поштовања због чињенице да постоји људско достојанство. Овај атрибут је био универзалан јер су људи имали „супериорне умове“ који су им давали способност

¹ Д. Митровић, Диптих о људском достојанству, *НБП – Наука, безбедност, полиција*, Vol. 21, br. 1, 2006, 24.

² J. Meyer-Ladewig, *Ljudsko dostojanstvo i Evropska konvencija o ljudskim pravima*, *Pravni život*, br. 1-2, 2004, 143.

³ J. Zajadlo, *Ljudsko dostojanstvo i ljudska prava*, *Uvod u međunarodnu zaštitu ljudskih prava*, 1999, 41.

⁴ M. Piechowiak, *Plato and the Universality of Dignity*, *Themis Polska Nova*, No. 2(9), 2015, 7.

⁵ A. C. Steinmann, *The legal significance of human dignity*, Doctoral Thesis, North-West University, 2016, 29.

размишљања и самосвести. Цицеронова артикулација достојанства као својственог квалитета била је гледиште мањине. Чешћи став је био да је *dignitas* стечена особина, показатељ високог социјалног или политичког статуса. Отуда је римско достојанство било манифестација личног ауторитета који је симболизовао „величанство, величину, лепоту и моралне особине“. Била је то карактеристика која се типично приписује онима на високим функцијама.⁶

Појам достојанства није еволуирао са обележја привилегованог на аспект који је својствен свима све до ренесансе. *Picco dela Mirandolla* одвојио је људско достојанство од друштвене хијерархије и сматрао да чини слободну вољу и дар од Бога свима без обзира на статус, што је корен урођеног достојанства појединачних људи.⁷ Многи приписују заслугу филозофу Имануела Канта за успостављање савременог схватања људског достојанства. Неки аутори су тврдили да је „традиционална“ филозофска парадигма људског достојанства, која се протеже од Цицерона до Канта, људско достојанство означава као високи ранг и уздигнути положај људског бића у односу на остатак природе.⁸

Кант је нагласио способност особе да се укључи у рационалну, аутономну и само-усмерену мисао и способност доношења моралних одлука и моралних поступака. Заједно, ове ствари су нагласиле изузетну природу човечанства и урођено достојанство садржано у њима. Кант је достојанство сматрао интегралном и централном карактеристиком онога што значи бити човек, такође је тврдио да достојанство нема цену. Ова премиса доводи до познатог Кантовог категоричког императива, који води људе да „поступају тако да се понашате према човечанству, било у својој личности било у личности било кога другог, како у својој личности, тако и у личности сваког другог, увек истовремено као циљ и никада једноставно као средство“.⁹

За Прудона, стварни садржај правде и принцип свеукупне етике изражен је у људском достојанству. Наспрам ближњег, ово се осећање уопштава и уздиже до осећања људског достојанства уопште, које се неизбежно буди у умном бићу помоћу сваке друге личности, била она пријатељ или непријатељ. Оно је несебично и врши присилу која влада над свим другим осећањима, чиме се разликује од љубави и свих других склоности. Право је сваком дата способност да се од сваког другог захтева

⁶ D. R., Glensy, *The right to Dignity*, Columbia Human Rights Law Review, No. 65, 2011, 74.

⁷ Op. cit., 75.

⁸ A. Zylberman, Human dignity, *Philosophy Compass*, No. 11/4, 2016, 203.

⁹ M. M. Giannini, The procreative power of dignity: dignity's evolution in the victim's rights movement, *Drexel Law Review*, Vol. 9/43, 2016, 47.

поштовање људског достојанства у његовог личности, а дужност - приморавање сваког да у другом призна ово достојанство.¹⁰

Утицај Кантових схватања очигледан је у данашњим филозофским расправама, иако је људско достојанство „главна вредност у основи последња два века моралне и политичке мисли“.¹¹ Parent дефинише достојанство као „негативно морално право које се не сме сматрати или третирати на начин којим се омаловажава личност, нити лице сме бити подвргнуто или виктимизирано актима непоштовања или изражавања негативних ставова.“¹² Према овом схватању појма достојанства, сви појединци би требало да се једнако третирају према закону и да буду ослобођени „произвољних акција државних органа којима их омаловажава, понижава или вређа.“¹³

Такође, неопходно је разликовати природно људско достојанство које се изводи из човекове „истинске природе“ од друштвеног (на пример, религиозног, професионално или неког другог јавног), а ова два од правног достојанства, које може бити природноправно (чиме се приближава проблематици природног људског достојанства) или позитивноправно (чиме се приближава правним одређењима у документима, гаранцијама или механизмима заштите од повреда). Могуће је разликовати и хришћанско од исламског или конфучијанског људског достојанства, хуманистичко-просветитељско од марксистичког, системско-теоријског или бихевиористичког људског достојанства.¹⁴ Људско достојанство, у односу на чињеницу да се може посматрати као основни принцип права о људским правима или као на посебно (основно) људско право сваког човека, може се, другачије, означити и као „неизговорена (неписана) интерпретативна вредност, нормативни (писани) принцип или право, али и као суверено и нормативно овлашћење појединца“.¹⁵

Људско достојанство са становишта жртва кривичног дела је (још увек) неизговорена интерпретативна вредност у већини кривичноправних система у упоредном праву. Међутим, неспорно је да достојанство жртве мора постати основни принцип и темељно право жртва злочина. Сва друга

¹⁰ В. Ђурђић, М. Трајковић, Људско достојанство као основа човекове природе, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 1/2010, 36.

¹¹ А. Н. Bedau, The Eight Amendment, Human Dignity and the Death Penalty, *Constitution of Rights: Human Dignity and American Values*, eds. Meyer J. M., Parent A.W., Cornell University, 1992, 145.

¹² А. W. Parent, *Constitution of Rights: Human Dignity and American Values*, eds. Meyer J. M., Parent A.W., Cornell University, 1992, 751.

¹³ М. М. Giannini, *Op. cit.*, 48.

¹⁴ Д. Митровић, *Op. cit.*, 25.

¹⁵ М. М. Giannini, *Op. cit.*, 46-98.

права жртава злочина морају проizaћи из права жртве на људско достојанство.

2. ПРАВО НА ДОСТОЈАНСТВО ЖРТВЕ КРИВИЧНОГ ДЕЛА – МЕЂУНАРОДНИ ИНСТРУМЕНТИ И СТАНДАРДИ -

Ако се погледају основни међународни инструменти у области права жртава, очигледно је да је право на достојанство свеобухватно признато, упркос чињеници да његов обим и садржај још увек нису прецизно утврђени. Међутим, очигледно је да још увек постоји недостатак кохерентности у погледу начина на који је ово право дефинисано у различитим инструментима (флуидно као вредност/принцип, као елемент неког другог права жртава или као јединствено дефинисано право).

2.1. Међународни документи универзалног карактера

Главни корак у промоцији права на људско достојанство било је усвајање Универзалне декларације о људским правима¹⁶ којом је ово право утврђено као једна од главних, универзалних вредности људских права. Члан 1. Декларације доноси револуционарну одредбу која каже да се „сва људска бића рађају слободна и једнака у достојанству и правима“, трасирајући пут за све до сада усвојене људске инструменте да то подржавају и надограђују.

Међународни пакт о грађанским и политичким правима¹⁷ подсећа да је концепт људског достојанства интегрисан у Универзалну декларацију и установљава да права загарантована правима из Декларације произлазе из урођеног достојанства људске личности. Поред овог општег концепта, право на достојанство је такође препознато као оквир поступања са лицима лишеним слободе (чл. 10).¹⁸ Конвенција УН против мучења и других окрутних, нечовечних или понижавајућих поступања или кажњавања¹⁹ такође подсећа да права загарантована правима из Декларације произлазе из урођеног достојанства људске личности. Вероватно најопсежнији приступ у

¹⁶ Universal Declaration of Human Rights, (General Assembly resolution 217 A), доступно на: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html>, приступ 5. септембар 2020.

¹⁷ International Covenant on Civil and Political Rights, Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966 ступио на снагу 23. марта 1976. године.

¹⁸ „Са свим лицима лишеним слободе поступаће се хумано и уз поштовање достојанства људске личности.“

¹⁹ Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly Resolution 39/46 of 10 December 1984, ступила на снагу 26. јуна 1987. године.

погледу права на људско достојанство као универзалне вредности, али и као оквира права жртва, могао би се наћи у Конвенцији о правима детета²⁰ (у даљем тексту: КПД). КПД дефинише људско достојанство као основну вредност у својој преамбули,²¹ и даље је разрађује кроз обезбеђивање одговарајућих животних услова за децу са инвалидитетом (члан 23); управљање школском дисциплином на начин који је у складу са дететовим људским достојанством (члан 28, став 2); поступање са децом лишеном слободе (члан 37 (ц)) и оптуженим да су прекршили кривични закон (члан 40). Међутим, од највеће важности за обим наше анализе је одредбе 39 којим се државе уговорнице обавезују да предузму све одговарајуће мере за промоцију физичког и психичког опоравка и социјалне реинтеграције детета жртве: било ког облика занемаривања, експлоатације или злостављања; мучења или било којег другог облика окрутног, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања; или за време оружаних сукоба. „Такав опоравак и реинтеграција одвијаће се у окружењу које негује здравље, самопоштовање и достојанство детета.“ Из такве формулације очигледно је да Конвенција о правима на достојанство детета жртве види као оно што жели и очекивани исход адекватног третмана и поступања. Упркос недостатку јасне одредбе која инхерентно предвиђа поступање са дететом жртвом на начин који подстиче очување њеног достојанства, очигледно је да је управо то била намера.

Усвојена готово четири деценије откако је Универзална декларација прогласила право на људско достојанство универзалном вредношћу, Декларација Уједињених нација о основним принципима правде за жртве злочина и злоупотребе моћи,²² увео је право на достојанство као основно процесно право жртва кривичних дела, под условом да се под насловом приступ правди и правичном поступању са жртвама треба поступати са саосећањем и поштовањем њиховог достојанства. „У ствари, прва и најосновнија потреба за жртвама је препознавање. Људско достојанство је темељно право. Поступање са жртвама са саосећањем и поштовањем

²⁰Convention on the Rights of the Child Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989, ступила на снагу 2. септембра 1990. године, доступна на: <https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf>

²¹ „Узимајући у обзир да је, у складу са принципима проглашеним у Повељи Уједињених нација, признавање урођеног достојанства и једнаких и неотуђивих права свих чланова људске породице темељ слободе, правде и мира у свету, Имајући у виду да су народи Уједињених нација у Повељи потврдили своју веру у основна људска права и у достојанство и вредност људске личности и одлучили да промовишу друштвени напредак и боље стандарде живота у већој слободи ... „

²² United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power (1985), Adopted by General Assembly resolution 40/34 of 29 November 1985.

њиховог достојанства је основни аспект пружања правде жртвама. За многе жртве је важно да буду препознате као жртве и да се признају њихове патње као резултат неправде над њима.“ Декларација такође препознаје важност права жртве да се „према њој поступа достојанствено и са поштовањем у свим интеракцијама са полицијом или истражним органима, правосудним особљем и другима који су укључени у судски процес: поступци и комуникација треба да буду „осетљиви на жртве“ а они који ступају у интеракцију са жртвама треба да настоје да делују са емпатијом и разумевањем за сваку појединачну ситуацију.“²³

У истом духу, али посебно прилагођен потребама деце жртава је и садржај Смерница Уједињених нација у питањима правде која укључују децу жртве и сведоке злочина,²⁴ а посебну пажњу треба посветити делу у коме се наводи да је „свако дете јединствено и драгоцено људско биће и као такво треба поштовати и штитити његово појединачно достојанство, посебне потребе, интересе и приватност“ (пар. 8 (а)) као и на Одељак V који регулише право на то да се према њима поступа достојанствено и саосећајно.²⁵

Право на достојанство уграђено је и у неке од нових инструмената о људским правима нове генерације, попут Међународне Конвенције за заштиту свих особа од присилног нестанка.²⁶ Конвенција се бави правом на достојанство у неколико одредаба, укључујући оне које се баве прикупљањем, обрадом, употребом и чувањем личних података, укључујући

²³ Међутим, Декларација не ограничава важење овог права искључиво на ове ситуације. Супротно томе, предвиђа да се „исто односи на начин на који подршка жртвама или социјалне службе треба да се понашају према жртвама“, наводећи неке примере непоштовања жртве, нпр. одређивање датума суђења без претходног консултовања жртве, тако да жртви може бити немогуће да присуствује; непружање жртви приватности током прегледа; или испитивање жртве на непримерен начин. Поштовање је посебно важно за рањиве жртве, укључујући децу; жртве сексуалног и родно заснованог насиља; жртве породичног насиља; старије особе; и особе са инвалидитетом, на пример. Једнако је важно да се према индиректним жртвама, укључујући чланове породице, поступа са поштовањем”.

²⁴ United Nations Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime, ECOSOC Resolution 2005/20, 36th plenary meeting 22 July 2005.

²⁵ „Деца жртве и сведоци треба да се поступају пажљиво и осетљиво током читавог правног поступка, узимајући у обзир њихову личну ситуацију и непосредну потребе, старост, пол, инвалидност и ниво зрелости и у потпуности поштујући њихов физички, ментални и морални интегритет. Свако дете треба да се третира као појединац са његовим индивидуалним потребама, жељама и осећањима.“ Овако дефинисано право на достојанство треба схватити као начин лечења деце жртава.

²⁶ International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance, Resolution 61/177 adopted by the General Assembly on 20 December 2006, [on the report of the Third Committee (A/61/448 and Corr.2)]

медицинске и генетске податке, које „неће кршити или имати за последицу кршење људских права, основних слободе или људско достојанство појединца“ (чл. 19, ст. 2).

Основни принципи и смернице о праву на правни лек и обештећење за жртве грубих кршења међународног права људских права и тешких кршења међународног хуманитарног права²⁷ наглашава, полазећи од Преамбуле која поново потврђује принципе наведене у Декларацији о основним принципима правде за жртве злочина и злоупотребе моћи, да се према жртвама треба односити саосећајно и поштујући њихово достојанство. У параграфу 10, достојанство жртава проглашава се општим принципом/вредношћу која уоквирује целокупно поступање са жртвама, прописујући да „према жртвама треба поступати хумано и поштујући њихово достојанство и људска права, а одговарајуће мере треба бити предузете како би се осигурала њихова сигурност, физичко и психичко благостање и приватност, као и заштите њихових породица. У складу са овим општим приступом, Основни принципи укључују исти приступ обнављању достојанства као и модалитет задовољства, што одговара схватању достојанства као општег приступа. (пар. 22 (д)). Исход целокупног поступка треба да буде враћање достојанства, али и начин на који се овај поступак спроводи.

2.2. Европски инструменти заштите људских права

Помало изненађујуће, супротно основним документима УН-а, Европска конвенција о људским правима (у даљем тексту: Конвенција)²⁸ не признаје право на достојанство ни као универзалну вредност, ни као самостално право. Једино место где се помиње људско достојанство је Протокол бр. 13,²⁹ који предвиђа да је „укидање смртне казне од суштинске важности за заштиту овог права и за пуно признање урођеног достојанства свих људи“.

Насупрот ЕКЉП, Повеља о основним правима Европске уније³⁰ у својој Преамбули наглашава да се Унија темељи на недељивим,

²⁷ Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, Resolution 60/147, adopted by the General Assembly on 16 December 2005 [on the report of the Third Committee (A/60/509/Add.1)]

²⁸ European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Official Gazette of the SaM – International Treaties, no. 9/03).

²⁹ Protocol No. 13 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms concerning the abolition of the death penalty in all circumstances Vilnius, 3.V.2002.

³⁰ Charter of Fundamental Rights of the European Union 2012/C 326/02

универзалним вредностима људског достојанства, слободе, једнакости и солидарности.³¹

Нема сумње да је усвајање Директиве 2012/29/ЕУ Европског парламента и Савета од 25. октобра 2012. године о успостављању минималних стандарда о правима, подршци и заштити жртава злочина и замени Оквирне одлуке Савета 2001/220/ЈХА,³² била је својеврсна прекретница у увођењу потпуно новог концепта права жртава у ЕУ. Директива поштује основна права и поштује принципе признате Повељом о основним правима Европске уније. Нарочито се настоји промовисати право на достојанство, живот, физички и ментални интегритет, слободу и сигурност, поштовање приватног и породичног живота, право на имовину, начело недискриминације, принцип једнакости жена и мушкараца, права детета, старих и особа са инвалидитетом и право на правично суђење. Државе чланице ће осигурати да жртве буду препознате и третиране са поштовањем, саосећањем, професионалан и недискриминаторски начин, у свим контактима са службама за подршку жртвама или ресторативном правдом или надлежним органом који има улогу у току кривичног поступка. У Директиви се наводи да злочин представља неправда против друштва, као и кршење индивидуалних права жртава. Као такве, жртве злочина треба да буду препознате и третиране на поштован, осетљив и професионалан начин без икакве дискриминације.

Према Директиви, „особама које су посебно рањиве или се нађу у ситуацијама које их излажу посебно високом ризику, као што су лица подвргнута поновљеном насиљу у блиским везама, жртвама родно заснованог насиља или особама које постану жртве других кривичних дела у држави чланици чији држављани или становници нису, неопходно је пружити специјалистичку подршку и правну заштиту. Услуге специјалистичке подршке треба да се заснивају на интегрисаном и циљаном приступу који посебно треба да узме у обзир специфичне потребе жртава, тежину штете претрпљене као резултат кривичног дела, као и однос између жртава и преступника.³³

³¹ У члану 1. Повеље, људско достојанство је дефинисано као неповредиво и мора се поштовати и штитити. Поред ових општих принципа, у чл. 25 људско достојанство је препознато као услов у заштити права старих, док је у чл. 31 признато је као право радника.

³² DIRECTIVE 2012/29/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA.

³³ Члан 38. Главни задатак ових служби и њиховог особља, који играју важну улогу у пружању подршке жртви да се опорави и превазиђе потенцијалну штету или трауму као резултат кривичног дела, требало би да буде информисање жртава о правима утврђеним

Поред општег оквира који је уведен Директивом (2012) 029ЕУ, право на достојанство жртава такође је препознато у неким инструментима посвећеним обезбеђивању посебне заштите посебно осетљивим категоријама жртава, попут жртава трговине људима. Директива 2011/36/ЕУ Европског парламента и Савета од 5. априла 2011. о спречавању и борби против трговине људима и заштити жртава,³⁴ слично Директиви (2012) 029ЕУ, ова Директива поштује основна права и поштује принципе признате посебно Повељом о основним правима Европске уније и посебно људским достојанством, забраном ропства, присилног рада и трговине људима, забраном мучења и нељудског или понижавајућег поступања или кажњавања, правима детета, и другим правима.

3. ПРАКСА ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА (ЕСЉП) У ОДНОСУ НА ПРАВО НА ДОСТОЈАНСТВО ЖРТАВА КРИВИЧНИХ ДЕЛА

Као што је раније поменуто, људско достојанство није самостално право заштићено Европском конвенцијом о људским правима, већ је као посебна вредност или водеће начело назначено у бројним пресудама Европског суда за људска права. Пред овим судом људско достојанство се штити кроз заштиту права на живот, забрану мучења, забрану ропства и присилног рада, права на слободу и сигурност, права на правично суђење, права на поштовање приватног и породични живот, слободу мисли, савести и вероисповести, право на ефикасан правни лек, забрану дискриминације и друга права предвиђена ЕКЉП. Иако су у великом броју случајева заштићена основна људска права окривљених, оптужених, осуђених и лица на издржавању казне, имајући у виду положај и права осумњичених у односу на жртве злочина у савременом кривичном поступку, покушаћемо да укажемо на јуриспруденцију Европског суда за људска права кроз случајеве у којима се поред заштите одређеног (другог) права наглашава и заштита људског достојанства жртава кривичних дела.

На пример, у случају *Volodina v. Russia*,³⁵ у којем је подносилац представке тврдила да руске власти нису успеле да спрече, истраже и процесуирају дела насиља у породици које је претрпела од свог бившег партнера и да су такође није успела да успостави правни оквир за борбу

овом Директивом, тако да да могу доносити одлуке у подржавајућем окружењу које се према њима односи достојанствено, са поштовањем и саосећањем.“

³⁴ DIRECTIVE 2011/36/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA

³⁵ Case of *Volodina v. Russia*, Application no. 41261/17, Judgement, 9 July 2019.

против родне дискриминације жена. Подносилац представке се жалила да је домаће власти нису успеле да је заштите од поступања - које се састоји од поновљених дела насиља у породици - забрањеног чланом 3. Конвенције и да учиниоца позову на одговорност. Такође је навела кршење члана 13. Конвенције, заједно са чланом 3., због недостатака у домаћем правном оквиру и због одсуства законских одредби које се баве насиљем у породици, као што су мере забране приласка оштећеном.

Валерија Володина, подносилац захтева, навела је да је претрпела образац породичног насиља које је чинио њен бивши партнер, господин С. Током три године, С. је наводно напао, киднаповао, вребао, претио, крао и застрашивао. Један нарочито јак ударац у стомак довео је до прекида трудноће. С. је такође наводно објавио приватне фотографије подносиоца представке на мрежи и ставио тајни уређај за праћење (ГПС) у торбицу. Притужбе полицији од стране подносиоца представке никада нису довеле до осуђујуће пресуде или примене било каквих заштитних мера; 2018. године легално је променила идентитет како би спречила С. да је пронађе. У параграфу 73. пресуде, Суд је, између осталог, истакао да „малтретирање мора достићи минимални ниво озбиљности када спада под члан 3. Конвенције. Оцена да ли је тај минимум постигнут зависи од многих фактора, укључујући природу и контекст третмана, његово трајање и физичке и менталне ефекте, али и пол жртве и однос између жртве и извршиоца. Чак и у одсуству стварних телесних повреда или интензивних физичких или менталних патњи, третман који понижава или срамоти појединца, показује недостатак поштовања или умањује његово или њено **људско достојанство** или који буди осећај страха, тескобе или инфериорности способан да сломи морални и физички отпор појединца, може се окарактерисати као понижавајуће и такође спада у забрану утврђену у члану 3. Такође треба истаћи да може бити довољно да жртва буде понижена у својим очима, чак и ако не у очима других“. У параграфу 75. Суд је поновио да је „... објављивање њених приватних фотографија додатно подрило њено **достојанство**, преносећи поруку понижења и непоштовања“. Коначно, Суд налази да је дошло до кршења члана 3 Конвенције; да нема потребе за испитивањем жалбе према члану 13. Конвенције и да је дошло до кршења члана 14, у вези са чланом 3. Конвенције.

У случају *Hajdukova v. Slovakia*,³⁶ подносилац представке је тврдила да су домаће власти кршиле њена права према члановима 5. и 8. Конвенције не поштујући своју законску обавезу да наложе да њен бивши супруг буде притворен у установи за психијатријско лечење, након осуђујуће пресуде за злостављање и претњу.

³⁶ Case of Hajdukova v. Slovakia, Application no. 2660/03, Judgement, 30 November 2010.

Чињенице случаја: Дана 21. августа 2001. године (сада већ бивши) супруг подносиоца представке А. напао ју је вербално и физички док су били на јавном месту. Подносилац представке претрпела је лакшу повреду и плашила се за свој живот и сигурност. То је навело њу и њену децу да се иселе из породичне куће у просторије невладине организације у Кошицама. А. је више пута претио подносиоцу представке 27. и 28. августа 2001. године, између осталог, да ће је убити и неколико других особа. Против њега је покренут кривични поступак и одређен му је притвор. Дана 29. новембра 2001. године, јавни тужилац је пред Окружним судом у Кошицама подигао оптужницу против А. У оптужници се наводи да је оптужени у прошлости осуђиван четири пута. Два кривична дела извршена су у последњих десет година и укључивала су кршење судских или административних налога и забрана. Током кривичног поступка вештаци су утврдили да је оптужени patio од озбиљног поремећаја личности. Препоручено је његово стационарно лечење у психијатријској болници. Окружни суд је 7. јануара 2002. године осудио А. Суд је одлучио да му не изрекне затворску казну и утврдио је да треба да се подвргне психијатријском лечењу. Суд га је истовремено пустио из притвора. А. је потом превезен у болницу у Кошицама. Та болница није спровела лечење које је А. захтевао, нити јој је Окружни суд наложио такво лечење. А. је пуштен из болнице 14. јануара 2002. Након пуштања, А. је вербално претио подносиоцу представке и њеном адвокату и који су поднели кривичне пријаве против њега. Такође су обавестили Окружни суд (који га је осудио 7. јануара 2002) о његовом понашању и о новим кривичним пријавама које су поднели. 21. јануара 2002. А. је поново посетио адвоката подносиоца представке и претио и њој и њеном запосленом. Истог дана га је полиција ухапсила и оптужила за кривично дело. Окружни суд је организовао психијатријско лечење А. у складу са својом одлуком од 7. јануара 2002. Он је после тога превезен у болницу у Пleshивцу. Подносилац представке је 7. марта 2002. године поднела жалбу Уставном суду. Навела је кршење чланова 5. и 6. Конвенције и чланова 16 (§ 1) и 19 (§ 2) словачког Устава, јер Окружни суд није обезбедио да њен супруг буде смештен у болницу у циљу психијатријског лечења непосредно након осуђујуће пресуде. У својој пресуди, у параграфу 22. цитирани словачки Грађански законик који у члану 11. предвиђа да „свако физичко лице има право на заштиту свог личног интегритета, посебно живота и здравља, **људско достојанство**, приватност, углед“, а у параграфу 39. да „...Влада тежи да у сличним околностима у којима би могло да се утврди јасно **повређивање достојанства** или друштвеног положаја подносиоца представке..”. У овом случају, Суд је закључио да је дошло до кршења члана 8. Конвенције.

У случају *Valiulienė v. Lithuania*,³⁷ подносилац представке је тврдила да је држава није успела заштитити од дела насиља у породици. Такође се жалила да је кривични поступак који је покренула био узалудан, с обзиром на то да је учинилац остао некажњен. Подносилац представке је изјавила да ју је у периоду од 3. јануара до 4. фебруара 2001. године у пет наврата претукао њен живи партнер, Ј.Х.Л., белгијски држављанин. Изјавила је да је задавио, вукао за косу, ударао у лице и ногама у леђа и друге делове тела. Повреде подносиоца представке документоване су судским вештачењем. Сваки пут када су стручњаци закључили да су задобијене телесне повреде лакше и да нису узроковале краткотрајне здравствене проблеме. Тражила је да суд отвори кривични поступак против Ј.Х.Л. и да буде оптужен и кажњен. Подносилац представке је доставила списак који садржи имена и адресе пет комшија које је желела да позове на суд као сведоке. 2005. Окружни суд *Panevėžys* потврдио је одлуку тужиоца, одбацивши жалбу подносиоца представке.

ЕСЈП је приметио да је, према члану 409 новог Законика о кривичном поступку, тужилац имао право, али не и обавезу, да покрене истрагу. У списима није било података који би указивали да је случај од јавног интереса или да жртва не може заштитити своја права приватним тужилаштвом. У овом случају, Суд је са шест гласова за и једног против утврдио да је дошло до кршења члана 3. Конвенције и да није потребно испитивати жалбу према члану 8. Конвенције. У свом сагласном мишљењу судија *Pinto de Albuquerque*, између осталог, изјавио је да се права „Европске конвенције о људским правима могу заштити само родно осетљивим тумачењем и применом њених одредби које узимају у обзир чињеничне неједнакости између жена и мушкараца и начин на који они утичу на женске животе. У том светлу, само је по себи разумљиво да чин насиља у породици има својствен понижавајући карактер за жртву, што је управо оно на шта учинилац и тежи. Физички бол је само један од последичних ефеката. Удар, шамар или плување такође имају за циљ **омаловажавање достојанства** партнера, преносећи поруку понижења и понижавања.“

Конечно, у овој краткој анализи праксе Европског суда за људска права која се односи на људско достојанство жртва злочина, случај *Mraović v. Croatia* из 2020. године.³⁸ Чињенице: 14. априла 2005. И.Ј., кошаркашица женског кошаркашког клуба Госпић, пријавила је полицији да ју је подносилац представке сексуално напао. Подносилац представке је истог дана ухапшен под сумњом да је извршио кривично дело силовања. Локална полиција је 15. априла 2005. године дала детаљну изјаву за медије у вези са

³⁷ Case of *Valiulienė v. Lithuania*, Application no. 33234/07, Judgement, 26 March 2013.

³⁸ Case of *Mraović v. Croatia*, Application no. 30373/13, Judgement, 14 May 2020.

инцидентом, у којој су обелоданили личне детаље и идентитет жртве. То је накнадно изнедрило успешну акцију И.Ј. за накнаду штете против државе. Дана 30. јуна 2005. године против подносиоца представке подигнута је оптужница пред Жупанијским судом у Госпићу због кривичног дела силовања. Поступак пред Жупанијским судом у Госпићу био је затворен за јавност на захтев подносиоца представке, како би се заштитио приватни живот подносиоца представке и жртве. Дана 1. децембра 2005. године, Жупанијски суд у Госпићу ослободио је подносиоца представке. Након жалбе тужиоца, на седници одржаној 14. децембра 2006. године, Врховни суд је укинуо првостепену пресуду и вратио случај на поновно одлучивање. Јавност је искључена са заседања Врховног суда на захтев подносиоца представке, у циљу заштите приватног и породичног живота оптуженог и жртве, у складу са чланом 294 ЗКП. Дозвола да присуствују, у складу са чланом 294. став 2. ЗКП, дата је представницима Организације за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС), којима је наложено да садржај расправа чувају у тајности. У настављеном поступку случај је пребачен на Жупанијски суд у Ријечи. На првом претресу који је одржан 13. септембра 2007. године, подносилац представке је захтевао да се поступак буде отворен за јавност. Тврдио је да су представници ОЕБС-а већ присуствовали седници пред Врховним судом и да је жртва дала бројне изјаве медијима у вези са случајем. Нагласио је да су га током поступка „континуирано стигматизовали медији због искључења јавности“ из његовог случаја и „неспособности медија да преносе стварно и објективно стање изведених доказа“. Првостепени суд је одбацио захтев подносиоца представке. Подносилац представке се потом пријавио за изузеће председника Жупанијског суда у Ријечи и првостепеног судије, тврдећи да је одбијањем захтева за јавну расправу стављен у процедурално неједнак положај с обзиром на јавну кампању против оркестрирала жртва. Позивајући се на релевантно међународне норме којима се предвиђа да „женама које су подвргнуте насиљу мора бити омогућено сведочење у кривичном поступку кроз одговарајуће мере које олакшавају такво сведочење штитећи приватност, идентитет и **достојанство**; осигура сигурност током поступка“, „поштује сигурност, **достојанство**, приватни и породични живот жртава и препознају негативни ефекти кривичног дела на жртве“, „промовише право на **достојанство**, живот, физички и ментални интегритет...“, Суд, између осталог, налази да је његов задатак да „утврди да ли је у конкретним околностима случаја изузеће јавности са суђења пред Жупанијским судом у Ријечи било оправдано и неопходно. Притом се Суд покушава да уравнотежи, с једне стране, ”право подносиоца представке на јавно суђење и, с друге, заштиту приватног живота жртве силовања, што укључује заштиту њеног личног интегритета и **достојанства**“. У том смислу, Суд прихвата тврдњу да у кривичном поступку који се односи на тако озбиљан злочин као

што је силовање, у складу са применљивим међународним стандардима и стандардима Европске уније, може бити неопходно изузеће јавности из дела или из целог поступка за заштиту приватног живота жртава силовања, посебно њиховог идентитета, личног интегритета и **достојанства**. То би могло бити неопходно не само за заштиту приватности жртава, већ и за заштиту од секундарне и / или поновне виктимизације. Наведено је пресудно како би се жртве сексуалног злостављања подстакле да пријаве инциденте и омогућиле им да се осећају сигурно и способно искрено да се изразе о изузетно личним питањима - често понижавајућим или које на други начин штете њиховом достојанству“, а разлози које је Жупанијски суд у Ријечи изузео из јавности имали су јасну основу у ЗКП, а били су усмерени на заштиту приватног живота ИЈ, у посебно њено **достојанство и лични интегритет**“. Коначно, са шест гласова за и један против, Суд је утврдио да није дошло до кршења члана 6. Конвенције.

ЗАКЉУЧАК

Разумевање појма људског достојанства и његова суштина, тумачен и објашњаван у филозофској, религиозној, социолошкој и правној литератури, прошло је дуг пут развијања свог садржаја и обима у различитим значењима. Једном проглашено за универзалну вредност људских права 1948. године, право на људско достојанство даље је разрађивано кроз бројне универзалне и регионалне инструменте у области заштите људских права, са различитим нивоом утицаја на законодавство и праксу на националном нивоу.

У контексту кривичног поступка, у почетку више усредсређено на процесне гаранције оптужених и сходно томе осуђених лица, право на људско достојанство жртава злочина полако, али сигурно постаје једна од главних вредности људских права које уоквирују садржај и делокруг права других жртава злочина, а не самостално право.

Питања утврђивања и разумевања појма људског достојанства, као и осврт на међународну нормативну регулативу (универзалног и регионалног карактера) и јуриспруденцију Европског суда за људска права анализирани су у контексту еволуције схватања људског достојанства жртава кривичних дела, од (неписане) универзалне вредности сваког појединца (природног права) до нормативно предвиђеног основног људског права сваке жртве кривичног дела из кога проистичу (или произлазе) сва друга нормативно регулисана права жртава злочина.

Zdravko GRUJIĆ, LL.D.

Assistant Profesor

University of Pristina - Kosovska Mitrovica, Faculty of Law

**VICTIMOLOGICAL ASPECT OF HUMAN DIGNITY
- REVIEW OF INTERNATIONAL REGULATIONS AND
JURISPRUDENCE –**

Summary

Human dignity is the basic value of every individual, which is, in modern discourse, a universal character and egalitarian. As a value that is not denied today, human dignity is a concept that is very difficult to define and specify its content. Human dignity can be seen as the absolute value of each individual, the unspoken (or normatively defined) basic principle of individual protection, the basic value that determines the scope of human freedoms and rights or the individual (basic) right of each individual from which all other human rights derive.

The subject of this paper is a re-examination of the victimological aspect of human dignity, ie. determining the content of human dignity as a basic value or the right of the victims of crime. The paper is dedicated to the issues of defining the concept of human dignity and difficulties that exist in defining its content, as a basic value or basic right of individuals, with special emphasis on the dignity of victims of crime, as well as a review of international normative and jurisprudence in the context of understanding the need for special protection of the human dignity of victims of crime.

Key words: *human dignity crime victims, victim's rights.*

ЛИТЕРАТУРА

Bedau A. H. (1992). The Eight Amendment, Human Dignity and the Death Penalty, *Constitution of Rights: Human Dignity and American Values*, eds. Meyer J. M., Parent A.W., Cornell University.

Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, Resolution 60/147, adopted by the General Assembly on 16 December 2005 [on the report of the Third Committee (A/60/509/Add.1)]

Case of Hajdukova v. Slovakia, Application no. 2660/03, Judgement, 30 November 2010.

Case of Mraović v. Croatia, Application no. 30373/13, Judgement, 14 May 2020.

Case of Valiulienė v. Lithuania, Application no. 33234/07, Judgement, 26 March 2013.

Case of Volodina v. Russia, Application no. 41261/17, Judgement, 9 July 2019.

Charter of Fundamental Rights of the European Union 2012/C 326/02

Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly Resolution 39/46 of 10 December 1984,

Convention on the Rights of the Child Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989.

DIRECTIVE 2011/36/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA

DIRECTIVE 2012/29/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA.

Djurđić, V., Trajković, M. (2010). Ljudsko dostojanstvo kao osnova čovekove prirode. *Zbornik radova Pravnog fakuleta u Novom Sadu*, 1/2010.

Giannini, M. M. (2016). The procreative power of dignity: dignity's evolution in the victim's rights movement, *Drexel Law Review*, Vol. 9:43.

Glensy, D. R., (2011). The right to Dignity, *Columbia Human Rights Law Review*, No. 65.

European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Official Gazette of the SaM – International Treaties, no. 9/03).

International Covenant on Civil and Political Rights, Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966.

International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance, Resolution 61/177 adopted by the General Assembly on 20 December 2006, [on the report of the Third Committee (A/61/448 and Corr.2)]

Mitrović, Dragan (2016). Diptih o ljudskom dostojanstvu. *NBP - Nauka, bezbednost, policija*, Vol. 21, br. 1, 24-39.

Meyer-Ladewig J. (2004). Ljudsko dostojanstvo i Evropska konvencija o ljudskim pravima, *Pravni život*, br. 1-2.

Parent, A. W., *Constitution of Rights: Human Dignity and American Values*, eds. Meyer J. M., Parent A.W., Cornell University.

Piechowiak, M. (2015). Plato and the Universality of Dignity, *Themis Polska Nova*, No. 2(9).

Protocol No. 13 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms concerning the abolition of the death penalty in all circumstances Vilnius, 3.V.2002.

Steinmann, A. C. (2016). The legal significance of human dignity, Doctoral Thesis, North-West University.

Universal Declaration of Human Rights, (General Assembly resolution 217 A), доступно на: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html>, приступ 5. септембар 2020.

United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power (1985), Adopted by General Assembly resolution 40/34 of 29 November 1985.

United Nations Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime, ECOSOC Resolution 2005/20, 36th plenary meeting 22 July 2005.

Zajadlo, J. (1999). Ljudsko dostojanstvo i ljudska prava. *Uvod u međunarodnu zaštitu ljudskih prava*, Priručnik, Turku-Abo.

Zylberman, A. (2016). Human dignity, *Philosophy Compass*, No. 11/4.